

MÜZAKERE

Osman BAYRAKTUTAN¹

Muhterem Hazirûn

Müzakereye başlamadan önce Diyanet İşleri Başkanlığımızın Kıraat ilmine yaptığı çok ama çok önemli katkılarından ötürü bu sempozyumun düzenlenmesinde ve icra edilmesinde emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu minvaldeki çalışmaların devam ettirilmesinin kıraat ilmi disiplininin gelişmesi ve hak ettiği yeri alması açısından da büyük öneme haiz olduğunu düşünüyoruz. Muhammed İsa Yüksek hocamızın tebliğini hep beraber dinledik. Öncelikle hocamıza bu emeğinden ve çabasından ötürü teşekkürlerimizi sunuyoruz. Hocamızın konusu kıraat ilminin çetrefilli konularından biri olarak göze çarpmaktadır. Hocamızın kendi doktora tezinden istifade ederek hazırlamış olduğu bu tebliği hem kendi doktora tezinden okuma fırsatımız oldu, hem de burada sizlerin huzurunda sunduğu tebliğden istifade ederek birkaç başlık altında değerlendirmeye çalışacağız. Bunlar;

1. Sistemik açıdan
2. İçerik açısından
3. Kaynakların kullanımını açısından

1- **Sistemik Açıdan:** Söz konusu çalışma sistemik açıdan ciddi anlamda sıkıntılıdır. Hocamızın tebliğini, bu sempozyumun önemli konu başlıklarından biri olan "İbnü'l-Cezeri'nin Kıraatlerdeki Tevâtür Konusuna Yaklaşımı" bağlamında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Fakat tebliğ incelendiğinde de görülmüştür ki, sayın Yüksek İbnü'l-Cezeri'nin kıraatlerdeki tevâtür olgusu yaklaşımına sadece iki sayfa ayırmıştır. Müellif tebliğini kısa bir girişin ardından, aşağıdaki ana başlıklar çerçevesinde sunmaya çalışmıştır. Bunlar;

1- Kıraatların Tevatürlüğü İle İlgili Görüşler

-Kıraatların Mütevatir Olduğunu Savunan Görüşler

- *Kıraatlar İttifak Edilen Noktalarda Mütevatirdir*

- *Kıraatlar Kıraat İmamlarından İtibaren Mütevatirdir*

- *Edâ Keyfiyeti Dışındaki Hususlar Mütevatirdir*

Kıraatların Mütevatir Olmadığını Savunan Görüşler

- *Kıraatlar Sahihtir*

- *Kıraatlar Ahaddir*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir/Kıraat Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Gsm: 05373202869 E-mail: osmanbayraktutan@hotmail.com

- *Kırâatlar İctihadidir*

2- Tevatür Nazariyesi ve Kırâatların Tevatürlüğü

3- İbn Cezerî'nin Kırâatların Tevatürlüğü İle İlgili Görüşünün Temellendirilmesi

- *Sonuç* kısmıyla da tebliğini sonlandırmıştır.

Hocamızın tevatür kavramının anlam çerçevesini ortaya koymadığı, kırâatlere bu kavramın giriş süreciyle ilgili başlık açıp bilgi vermediği gözlemlenmiştir. Sizlerin de dikkatini çektiği üzere mütevâtir kavramının leksik/sözlük anlam haritası üzerinde başlangıçta durulması gerekirken hiç değinilmemiş, Sonraki bölümlerde de kavramın sözlük ve ıstılâhî manası üzerinde durulacak mı, acaba nerede bahsedecek derken neredeyse hiç durulmadan konu sonuçlandırılmıştır. Tevâtür kavramının tarihsel serencamından bahsedilmeden, tevâtür kavramını kullanan ilimlerin tasnifi yapılmadan, kavramın kırâat ilmine geçiş sürecindeki arka plan incelenmeden ve İbnü'l Cezerî'ye de gerektiği kadar yer verilmeden yapılan bir çalışma sistematik açıdan eksik kalacaktır.

2. İçerik Açısından: Tebliğ, ihtiva ettiği konular ve bunları ele alış biçimi bakımından da problemlidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi asıl konu Tevâtür kavramına İbnü'l-Cezerî'nin bakışı olmalıdır. Müellif, direkt konuya kişi bazlı yaklaşmış ve kırâatlerin mütevâtir olduğunu savunanlar ve savunmayanlar ağırlıklı bir tebliğ sunmuştur.

- "*Yedi ya da on kırâat imamına isnad edilen kırâatların mütevâtir olduğu genel kabul görmüş bir husustur*" diye söze başlamaktadır. Devamında ise bu kanaatin aslında genel kabul görmediğini kendisi ispatlamaktadır. Başlıklarından ve içerikten bu çıkarılabilir. Kırâatler bir şekilde Mütevâtirdir diyen kişi sayısı on altıdır (16). Kırâatler Mütevâtir değildir diyen on bir (11) kişi de bu metinde sıralanmıştır. Fakat birazdan katkı anlamında kronolojik olarak aktaracağımız makbul kırâat şartlarını ihtiva eden bilgilerde de görüleceği üzere İbn Amr'dan İmam Suyutî'ye kadar hiç kimse kırâatlerde tevâtür kavramını şart olarak kullanmamıştır.

Kırâatlerin tevâtürlüğü ile ilgili görüşleri açıklayan müellif, Ebû Şâme'nin: "Kırâatlerde ittifak edilen yerler mütevâtirdir", "kırâatler kırâat imamlarından itibaren mütevâtirdir" ve "kırâatler mütevâtir değildir sahihtir" şeklindeki birbirleriyle çelişik olan görüşlerini salt vermektedir; ancak açık çelişkiler içeren müellifin bu görüşlerinin nereden kaynaklandığına, neden birbirinden farklı görüşler ileri sürdüğüne ve bu yaklaşımların tarihsel arka planının olup olmadığına dair hiçbir değerlendirme ve tahlil yapmamıştır.

Mütevâtir haberle mütevâtir kırâati eşleştirmenin ortaya çıkaracağı problemleri hesap etmek gerekmektedir. Mütevâtir habere verilen mana; yalan üzerinde kasıtlı veya kasıtsız ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın, yine kendileri gibi bir kalabalıktan

rivayet ettiği haberdir. Kaynaklara göre mütevâtirin sistematik olarak tanımını ilk defa Câhiz (dğ. 150-160/767-777) yapmıştır, Cahız da bu kavramı hüccet olabilecek haber anlamıyla ilk kullanan kişinin Vasıl b. Ata olduğunu söylemektedir. Kırâat ilminde kavramın kullanılmaya başlandığı zaman merhalesinden bahsedilmezse konu anlaşılmaz. Bu bağlamda katkı babında kavramın kırâat ilmine giriş seyriyle ilgili burada bilgi vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Mütevâtir kavramının kırâat ilmindeki kullanımı hadis temellidir. Yani kırâat ilmindeki hâlihazırda kullanılan mütevâtir, âhâd, makbul, merdud, mevzu vb. kavramların anlamlandırılmasına baktığımızda hadis alanındaki kullanımlarının neredeyse aynısı olduğunu görmekteyiz. Kırâat alanında bir takım kriterlerin belirlenmesi diğer islamî ilimlerdeki kriter belirleme süreçleriyle paralel olduğunu söyleyebiliriz; ancak yukarıda belirtilen kavramların gerek diğer ilimlerdeki kullanımları gerekse ilk zamanlardaki kullanımları birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Öncelikle kırâat ilminde bu kavramların geçirdiği merhaleler ve diğer ilmî disiplinlerden farklı olarak kullandığı kavramlar bizim için önem arz etmektedir.

İlk zamanlarda kırâat ilmi müşâfêhe yoluyla yayılırken, İslâm coğrafyasının çok genişlemesi,² liyakatsiz kimselerin mevcut metni okumada bazı yanlışlıklara düşmeleri,³ Hz. Osman'ın yazdırdığı mushafların yazım şekline uymayan okumaların yaygınlaşması⁴ vb. nedenler dolayısıyla hicrî üçüncü asrın ilk çeyreğinden itibaren Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'la (öl. 224) birlikte tedvin süreci başlamıştır. Kırâatlerde bazı kriterler konularak sahih olanı sahih olmayandan, makbûl ve meşhur olanı zayıf olandan, doğru olanı yanlış olandan ayırt etme yoluna gidilmiştir;⁵ şunu da belirtmek gerekir ki, kriter belirleme işi tedvin döneminden önce başlayıp süregelen, tedvinle birlikte kayıt altına alınan bir eylemdir. Bir kırâatin makbûl veya sahih olabilmesi için ortaya konulan şartlar kronolojik olarak şöyledir:

İbn Âmir (öl. 118) şu üç kriterden bahsetmiş:

- a- Kırâat Hz. Peygamberden gelen bir nakle dayanması,
- b- Hz. Osman'ın yazdırdığı resm-i Osmânîye⁶ muvafık olması,
- c- Arap gramerine uygun olması gerekir.⁷

Ebû Amr (öl. 154) dört kriter belirlemiştir:

² İsmail Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, M.Ü. İfav Yayınları, İstanbul 2011, s. 268.

³ Mehmet Ünal, *Kırâatlerin Tevatürü Meselesi ve Şia'nın Buna Bakışı*, Milet ve Nihal Dergisi, C. 8, Sayı: 3, Aralık 2011, s. 82.

⁴ Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 43.

⁵ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 43.

⁶ Kur'ân'ın ihtiva ettiği harf ve kelimelerin Hz. Osman'ın İslâm beldelerine gönderdiği mushafların imlâsına uygun olarak yazılmasıdır. Buna, resmu'l-mushaf da denilmektedir. Bkz. Mesut Okumuş, *Kur'an İmlâsının Gelişim Süreci Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler*, *Hitit ÜİFD*, c. 9, Sayı: 17, Çorum, 2010, s. 5-37.

⁷ Bâlvâlî, Muhammed, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, Mağrib 1997, s. 47.

- a- Kârîlerin çoğunluğunun okuyuşuna uygun olması,
- b- Resm-i Osmânîye muvafık olması,
- c- Arap dil kurallarıyla örtüşmesi,
- d- Kur'an'a ve hadise uygun düşmesi.⁸

Hamza (öl. 156) üç kriter belirlemiştir:

- a- Nakil ve rivâyete dayanması,
- b- Resm-i Osmânîye,
- c- Arap diline muvafık olması.⁹

Nâfi (öl. 169) dört kriterden bahsetmektedir:

- a- Kendi beldesinde bulunan kendinden önceki kurrânın kırâatine bağlı olması,
- b- Şâz kırâatlerden uzak olması,
- c- Zorlamalardan kaçınması,
- d- Arap diline uygun olması gerekir.¹⁰

Kisâî (öl. 189) dört kriterden bahsetmiştir:

- a- İmamların okuduğu kırâate uygun olması,
- b- Arapçaya uygun olması,
- c- Kırâatlerle alakalı rivâyeti kıyasa takdim etmesi,
- d- Resm-i Osmânîye muvafık olması gerekir.¹¹

Bâlvâlî'ye göre **Ferrâ** (öl. 206), kırâat metinlerini değerlendirirken kullandığı bazı ifadeler vardır. Bu ifadelerini birleştiren Bâlvâlî Ferrâ'nın dört kriterden bahsettiğini belirtmiştir:

- a- Kârîlerin üzerinde ittifak ettiği kırâatlere ve eserlere itimâd etmesi,
- b- Hz. Peygamber'in okuduğu kırâate bağlı olması,
- c- Resm-i Osmânîye muvafık olması,
- d- Arap dil kurallarından en güçlü olanına ve anlamı en açık olanına uyması gerekmektedir.¹²

Ahfeş (öl. 207) üç kriterden bahsetmiştir:

- a- Resm-i Osmânîye uygun olması,
- b- Arap gramerinin üsluplarına uygun olması,
- c- Âmme'nin okuyuşuna uygun olması gerekir.¹³

⁸ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 57.

⁹ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 60.

¹⁰ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 67

¹¹ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 67.

¹² el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân I-III*, (Thk. Ahmet Yusuf Necâtî-Muhammed Ali en-Neccâr), Dâru's-Surûr, Kahire 1955, c. 2, s. 67 vd.; Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 82.

Kırâatlerde tedvîn faaliliyeti kendisiyle başlamış ve aynı zamanda bir hadis âlimi olan Kâsım b. Sellâm (öl. 224), mütevâtirin kırâatlerdeki varlığını reddetmektedir.¹⁴ Kasım b. Sellâm mütevâtir kavramını bildiği halde kırâatlerde bu şarttan bahsetmemiştir. Bunu, Kur'an'ı Kerim'in yedi harf üzere nâzil olduğu haberinin tevâtürlüğüne hükmetmiş olmasından çıkarıyoruz.¹⁵ O, dört kriterden bahsetmektedir:

- a- Kârîlerin çoğunluğunun okuyuşuna uygun olması,
- b- Arap diline göre en uygun durumda olması,
- c- Te'vilde en sahih mezhebe uygun olması,
- d- Kırâatin Kur'an'a ve hadise dayanması gerekir.¹⁶

Halef b. Hişâm (öl. 229) üç kriterden bahsetmektedir:

- a- Senedinin sahih olması,
- b- Arapçaya uygun olması,
- c- Resm-i Osmânîye muvafık olması gerekir demiştir.¹⁷

İbn Mücâhid (öl. 324) üç kriterden bahsetmiştir:

- a- Kârî'nin kırâati hakkında yaşamış olduğu şehir ahalisi tarafından icmâ oluşmuş olması,
- b- Bu icmânın da sağlamlık ve derinlik itibariyle lügat ve kırâat konusunda uzman kişilerin bilgisine dayanması,
- c- Arapçaya bir yönden de olsa uygun düşmesi gerekir demiştir.¹⁸

İbn Şenebûz (öl. 327) iki kriterden bahsetmiştir:

- a- Senedinin sahih olması,
- b- Arapçaya uygun olması gerekir.¹⁹

O, Resmi mushafa muhalif okumaları da kırâat kabul etmektedir.²⁰

¹³ Ahfeş, Said b. Mes'ad el-Belhî, *Meâni'l-Kur'ân*, (Thk. Abdülemir Muhammed Emen el-Verd), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, c. 1, s. 198 vd.; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45. Bkz. Erdoğan Baş, *Ahfeş ve Kırâatler*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁴ Ali Osman Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 65.

¹⁵ Zebîdî, Zeynu'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Letîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (Çev. Ahmed Nâim-K. Mîras), Ankara 1961, c. 1, s. 104; Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l Kur'an*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1990, c. 1, s. 124.

¹⁶ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 88; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45.

¹⁷ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 96; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45.

¹⁸ İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, (Thk. Şevki Dayf), Daru'l-Meârif, Kahire 1400, s. 19; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45.

¹⁹ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 125; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45.

²⁰ İbn Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, c. 2, s. 54-55; İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 18.

İbn Miksem (öl. 354) de bir kriterden bahsetmektedir:

- a- Arap diline muvafık olması gerekir demiştir.²¹

İbn Miksem kriter olarak sadece dili baz almış, senedi olsun veya olmasın, resmi Mushafa uysun ya da uymasın dile uygun tüm okumaları kırâat kabul etmiştir.²²

İbn Hâleveyh (öl. 370) üç kriterden bahsetmiştir:

- a- Resm-i Osmânîye muvafık olması,
- b- Arap diline muvafık olması,
- c- Kırâatin muttasıl olarak rivâyet edilmiş olması gerekir.²³

Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437) altı kriterden bahsetmektedir:

- a- Resm-i Osmânîye muvafık olması,
- b- Arap dili açısından güçlü olması,
- c- Kur'an'ı Kerime itimat etmesi,
- d- Kırâatlerle alakalı bir hadis varsa ona dayanması,
- e- Âmmenin bu kırâat üzerinde bir ittifak içinde bulunması,
- f- Harameyn'in kırâatini öne alması gerekir demiştir.²⁴

Ebû Şâme (öl. 665) üç kriterden bahsetmektedir:

- a- Kırâatin sahih senetle ve şöhret bulmuş olarak nakledilmiş olması,
- b- Resm-i Osmânîye muvafık olması,
- c- Arap grameri açısından karşı çıkılan bir vecih olmaması gerekir demiştir.²⁵

İbn Cezerî (öl. 833) de üç kriterden bahsetmiştir:

- a- Senedinin sahih olması,
- b- Arapçaya muvafık olması,
- c- Resm-i Osmânîye takdiren de olsa mutabık olması gerekmektedir.²⁶

Bilindiği üzere kırâatlerde mütevâtir, âhâd, meşhur, şâzz, müdrec ve mevzu gibi sınıflandırmalar hadis ilmiyle birlikte ve hadis ilminden etkilenecek kullanılmaya

²¹ Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 128; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45.

²² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 18; İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ I-II*, (Nşr. G. Bergstraesser), Mektebetü'l-Hancî, Mısır 1932, c. 2, s. 54-55.

²³ Bkz. İbn Hâleveyh, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed, *el-Hüccetü fi'l-Kırâati's-Seb'*, (Thk. Abdülâl Salim Mekrem), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45.

²⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an Me'âni'l-Kırâat*, Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1971, s. 43; Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 132; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 46; Abdulhamit Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2004, s. 72-73.

²⁵ Ebû Şâme, el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, (Thk. Tayyar Altıkulaç), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1986, s. 157; Bâlvâlî, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*, s. 41; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 46.

²⁶ İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr I-II*, (Thk. Ali Muahmmmed Dabbağ), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut tsz., c. 1, s. 9; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 46.

başlanmıştır. Yani hicrî dokuzuncu asrın sonlarına kadar mütevâtir kavramına hadis ilminde ve diğer ilimlerde kullanıldığı şekliyle kırâatlerde rastlamamaktayız; ancak bazıları, mütevâtir kavramının terim anlamını karşılama ihtimali olduğunu söyledikleri “çoğunluğun okuyuşuna uymak, âmmenin kırâatini tercih etmek” gibi ifadeler kullanmışlar; ama bu kavramların mütevâtirin bildiğimiz anlamıyla ilgisinin olmadığını anlaşılmaktadır. Hicrî dokuzuncu asrın sonuna kadar makbûl ya da sahih bir kırâatin şartları genel anlamda üç başlık altında birleştirilebilir. Bunlar:

- 1- Senedinin sahih olması,
- 2- Resm-i mushafa (hattı Osmânîye) uygun olması,
- 3- Arap gramerine uygun olması, denilebilir.

Bu üç kriter selef ve halef bütün kırâat ve Kur’an bilginlerinin üzerinde fikir birliği yaptığı temel esaslardır.²⁷

Hicrî onuncu asır ve müteakibinde İmam Suyûtî (öl. 911) ile birlikte mütevâtir kavramı sistematik olarak kırâat literatürüne girmiştir. Mütevâtir kavramının sistematikleşmesinin ardından, yani, “yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun kendileri gibi bir topluluktan rivâyet ettiği, başı, ortası ve sonu itibarıyla mütevâtir yeter sayısını kendisinde barındıran ve zorunlu bilgi doğuran haber”²⁸ şekliyle kırâatlerde kullanılmaya başlaması İmam Suyûtî’ye dayanmaktadır. Bu kavramın hadis ilminden etkilenerek ve neredeyse aynı anlamla kırâat ilminde de kullanımıyla birlikte kavram kargaşası yaşanmaya başlamıştır. Çünkü başta da aktardığımız üzere bu, kırâat ilmine ait bir kavram olmayıp ilk etapta epistemik açıdan ortaya çıkan, doğru ve kesin bilgi ifade eden haberin bir alt dalyken, daha sonra hadis ilmindeki kullanımıyla anlam değişmelerine maruz kalan bu kavram, kırâat ilmine de sokulmasıyla kavram kargaşasına bir yeni sacayağı eklenmiştir. Hadis ilminde bile, ‘mütevâtir’, hadis ilminin konusu değildir, hadis isnat merkezlidir, mütevâtir haberde senet aranmaz,²⁹ aransa da bulunmaz denilirken, İbnü'l-Cezerî'nin de belirttiği üzere büyük problemlere neden olacak olan bu kavramı kırâat ilmine sokmak haksızlık gibi gözükmektedir.³⁰

²⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr*, c. 1, s. 9; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 47.

²⁸ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1993, c. 1, s. 75, 77, 242.

²⁹ el-Cezâirî, Tâhir b. Salih, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, Medine tsz., c. 1, s. 171; Ahmed Naîm, *Tecrid-i Sarih Mukaddimesi*, c. 1, s. 104; Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekir b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî I-II*, (Thk. Ebu'l Vefâ el-Efgânî) İstanbul 1982, c. 1, s. 291; Koçkuzu, *Rivâyet İlimleri*, s. 75; Nuri Tuğlu, *Mâturîdî Kelâm Ekolü Çerçevesinde Kelâmî Hadislerin Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2003, s. 88; Hayri Kırbaçoğlu, *Hiz. İshâ'ı Gökten İndiren Hadislerin Tenkîdi*, s. 101.

³⁰ Detaylı Bilgi İçin Bkz. Osman Bayraktutan, *Kırâatlerde Tevâtür Olgusu*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Bu kavramın hicrî onuncu asra kadar kullanılmadığının bir başka göstergesi de kırâat sınıflandırmalarıdır. Kırâat sınıflandırmaları mütevâtir kavramının ne zaman kırâat literatürüne girdiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle burada bahsetmeyi uygun gördük.

Kırâat âlimlerinden İbn Mücâhid (öl. 324), İbn Cinnî, Ebû Şâme ve çağdaş bilginlerden Kâdi Abdulfettah ve Muhammed Salim Muhaysin ikili taksimi tercih etmişlerdir.³¹ Bu âlimlere göre kırâat sahih ve şâzz olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.³²

Mekkî b. Ebî Tâlib ve İbn Cezerî ise üçlü tasnifi tercih eden kırâat bilginleridir.³³ Onlara göre kırâatler sahih, âhâd ve şâz olarak üç kısma ayrılmaktadır.³⁴

Daha sonraki dönemlerde İmam Suyûtî'nin (öl.911) yaptığı sınıflandırmaya göre ise kırâatler, mütevâtir, meşhûr, âhâd, şâz, mevzu ve müdrec olmak üzere altılı tasnife tabi tutulmuştur.³⁵

Bir haber çeşidi olan “mütevâtir”, kendisinde dört hususun birlikte bulunmasıyla oluşur: 1) Aklen/âdeten yalan üzere ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun haberi olması gerekir. 2) Verilen haberin somut olması, kurgusal olmayıp his ve müşahedeye dayanması, zanna, istidlâle ve nazara dayanmaması gerekir. 3) Haberi veren kimselerin her nesilde, özellikle de ilk nesilde tevâtür yeter sayısının altına düşmemesi gerekir. 4) Bunların sonucunda da ortaya çıkan ilmin zorunlu bilgi ifade etmesi gerekir.

Bir kırâatin doğru ve güvenilir olup olmadığının kriteri onun mütevâtir olup olmaması değildir. Mütevâtir kavramıyla ilişkilendirilerek verilen habere karşı insanlarda büyük bir güven duygusu oluştuğu herkesin malumudur. Kanaatimizce bu kavramın kırâat ilminde kullanımı bu duyguyla ilintilidir. Kırâat ilminde bir kırâatin kabul edilmesi için belli kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler makbul bir kırâat için yeterlidir. Yeni bir kavram ortaya atmanın somut bir faydası gözükmemektedir. Hâlbuki sahih kırâat kriterlerine göre değerlendirilen ve bu kriterlere uyması ölçüsünde kabul edilen kırâatlere, günümüzde ayrıca bir sorgulama yapılmamakta ve bu şekliyle kabul görmektedir.

³¹ Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Fî Rihâbi'l Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, Kahire 1980, c. 1, s. 427-428, 432; İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Teybini Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-İzâhi Minhâ*, c. 1, s. 32-36.

³² Mehmet Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1998, s. 21 vd.; Ünal, *Kırâat Kriterleri Bağlamında Kırâatlerin Tevâtürü Meselesi ve Buna Şiâ'nın Bakışı*, s. 87.

³³ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr*, c. 1, s. 9, 17, 32.

³⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an Me'âni'l-Kırâât*, Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1971, s. 43; Ünal, *Kırâat Kriterleri Bağlamında Kırâatlerin Tevâtürü Meselesi ve Buna Şiâ'nın Bakışı*, s. 87.

³⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 242; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam Yayınları, İstanbul 2011, s. 293.

3-Kaynakların Kullanımı Açısından: Söz konusu tebliğ kaynakların kullanımı ve değerlendirilmesi açısından da bazı problemler teşkil etmektedir. Kırâat geleneği içerisinde büyük öneme sahip olan önemli eserlere bakılmadığı göze çarpmaktadır.

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâb-u Fedâili'l-Kur'an*,

Dânî, *Camiu'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'a'l-Meşhûre I-II,- el-Muknî' fi Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr*,

İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*,

İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi Vucûhi'l-Kırâat ve İlelihâ*,

Sicistânî, İbn Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as, *Kitâbü'l-Mesâhif*,

Bâlvâlî, Muhammed, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve'd-Dabt*,

Yine Ülkemizde İbnü'l-Cezeri ve Kırâat kavramları üzerine önemli çalışmaları olan çağdaş yazarların eserlerinden de istifade edilmediği müşahede edilmiştir.

Tayyar Altıkulaç, *İbnü'l-Cezerî*,

Abdulmecit Okcu, *İbnü'l Cezerî (Kur'an ve Kırâat)*,

Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*,

Osman Bayraktutan, *Kırâatlerde Tevatür Olgusu*,

Sabırla dinlediğiniz için teşekkürlerimi sunarım.